
ВИДАВНИЧА СПРАВА ТА РЕДАГУВАННЯ

УДК 070:002.2-045.23

DOI: 10.32840/cpu2219-8741/2021.4(48).17

О. І. Скібан

кандидат наук із соціальних комунікацій
старший викладач кафедри ПР та журналістики
e-mail: olena.skochynets@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7480-2709
Українська академія друкарства
вул. Під Голоском, 19, м. Львів, Україна, 79020

КНИЖКОВА ПРЕСА «ДРУГ ЧИТАЧА»: ВІД ГАЗЕТИ РАДЯНСЬКОГО ВЗІРЦЯ ДО СУЧАСНОГО МЕРЕЖЕВОГО РЕСУРСУ

Мета дослідження – виявити та схарактеризувати тенденції формування функціональних, жанрово-тематичних особливостей українського книжкового пресодруку «Друг читача», що виходив на зламі ХХ–ХХІ ст., та його промоційний потенціал.

Методологія дослідження. У ході дослідження використано комплекс методів, зокрема: історичний – для визначення характеру трансформації преси як об'єкта вивчення в українському журналістикознавстві, для реконструювання української історії формування преси означеного типу (книжкової преси); контекстуальний – для визначення впливу соціально-політичних, культурних, ринкових факторів на формування системи тематико-рубрикаційних комплексів газети «Друг читача»; аналітико-синтетичного опрацювання – для виявлення типологічних, функціональних і структурних особливостей газети «Друг читача»; контент-аналізу з елементами дискурсивного аналізу – для встановлення взаємозалежності між типологічними характеристиками й рубрикаційною організацією пресодруку, їхнім контентом; для окреслення та інтерпретації масиву текстів різних жанрів і різної тематики, на основі яких розглядаються основні тенденції формування тогочасного літературно-видавничого процесу та книжкового ринку загалом; порівняльний – для аналізу річників книжкової газети «Друг читача» різних років; описово-аналітичний – для ідентифікації факторів, характерних для журналістського способу рефлексій на визначальні явища та процеси тогочасного книжкового ринку; системний – для визначення місця аналізованого часопису в системі книжкової періодики, книжкової періодики в системі тогочасної української преси загалом, їхньої ролі у формуванні фундаменту для сучасних тематично спеціалізованих медіа.

Результати. Спостереження та висновки, викладені в науковій публікації, поглиблюють розуміння засад функціонування пресових масмедіа книжкової тематики в українському соціумі, можуть слугувати теоретичним підґрунтям для вивчення загальної картини становлення сучасної української культурної періодики. Особливе зацікавлення викликає вивчення газети «Друг читача» в контексті не вузькоспеціалізованого пресодруку, а часопису, розрахованого на широке коло читачів з конкретним тематичним спрямуванням, з орієнтацією на культурно-просвітницьку функцію. Обґрунтовано приналежність газети «Друг читача» до книжкової преси (підстави: спеціалізація на комплексній книжковій тематиці як одному з напрямів журналістики культурно-просвітницького спрямування; звернення до широкої читачької аудиторії (непрофесіоналів та професіоналів) з посиленою орієнтацією на певний вид інформаційного продукту (бібліофілів).

Новизна. У статті в межах терміносистеми теорії журналістики введено концепт «книжкова преса» як сукупність спеціалізованих друкованих медіа (пресодруків), визначальним критерієм спеціалізації яких обрано тематичну спрямованість, на відміну від поширеного в журналістикознавстві трактування поняття «спеціалізованої преси» як фахової, адресованої, спеціалістам певної галузі. «Книжковими» означено пресодруки (зокрема, на прикладі га-

зети «Друг читача»), що спеціалізуються на висвітленні широкого спектра проблематики, пов'язаної з функціонуванням книги в соціумі.

Практична значущість. Виявлено спільні для окресленого масиву пресодруків тенденції становлення: рух у бік масовизації, як наслідок – розширення читацької аудиторії, перехід до поп-формату, сполучення соціокомунікаційних функцій, спрямованих на задоволення потреб різних фокус-груп (інформаційної, літературно-художньої, культурно-просвітницької, релаксаційної); вказано на активізацію в умовах формування українського масмедійного ринку рекламно-промоційних функцій. Результати дослідження можуть бути використані для подальших наукових пошуків і в навчальному процесі під час підготовки майбутніх журналістів, редакторів, фахівців галузі соціальних комунікацій.

Ключові слова: книжкова преса, пресові медіа, фаховий часопис, культурна журналістика, читацьке призначення, цільова аудиторія.

I. Вступ

Серед таких книгознавчих часописів, які, по суті, творили історіографію тогочасного книговидавничого ринку, було книжкове пресове видання – «Друг читача». Саме завдяки газеті «Друг читача», яка була єдиним книжковим пресодруком масового характеру в радянській Україні, традиція публічного дискурсу про книгу в українських масмедіа фактично не переривалася. Тяглість історичної традиції цього видання відстежується ще із січня 1960 р. до 2010 р., суттєво вирізняючись з-поміж інших інформаційних джерел зорієнтованістю на популярний виклад матеріалу та масову читацьку аудиторію.

Особливе місце у формуванні української преси посідає спеціалізований пресодрук книжкової тематики «Друг читача»: висвітлюючи результати креативної активності письменників, ілюстраторів, видавців, ув'язуючи їх із запитом й смаками читачів, у газеті відображено ставлення в тогочасному українському соціумі до книги та читання, зафіксовано стан актуального літературно-видавничого процесу зокрема й культурної сфери загалом.

Одночасно газета «Друг читача» слугує прикладом формування особливого типу сучасної друкованої періодики культурного спрямування.

Дослідження такого типу преси дає змогу відстежити тенденції становлення відповідного типу книжкових медіа й відтворити картину книго- та пресовидання, а також тих науково-практичних галузей, що їх осмислюють на теоретичному рівні.

Теоретичне підґрунтя дослідження сформували зокрема праці, присвячені:

- історії української преси й журналістики, пресознавства як наукової дисципліни: Н. Антонюк, А. Бессараб [2], О. Богуславського [3], Н. М. Зелінської [13], В. Качкана, І. Крупського, В. Лизанчука, І. Михайлина [16], М. Нечиталюка, В. Різуна, М. Романюка, Г. Рудого, Н. Сидоренко, Л. Снісарчук, Т. Хітрової, В. Чернякова та ін.;
- теорії журналістики, пресознавства О. Аكوпова [1], Ю. Головіна [8], Р. Зініна, В. Здоровеги, В. Іванова, Ю. Кирилової, О. Москаленка, Є. Полежаєва, Б. Потятиника, Є. Прохорова, О. Тертичного та ін.;
- генези книжкової преси в історії українського пресовидання: О. Антоник, В. Бездрабко, М. Бутрина, Т. Гринівського [9], Л. Василик [6], Г. Ковальчук, Е. Огар [17; 18], О. Пастушенко, І. Плехової, Л. Сілевич, Н. Солонської та ін.;
- розвитку української видавничої справи, книгорозповсюдження, бібліотечної справи упродовж хронологічних рамок дослідження: О. Афоніна, К. Індутної, І. Копистинської [15], М. Сенченка, М. Тимошика [23], В. Шпака [24] та ін.;
- формуванню фахового (наукового) журналу для видавців і бібліотекарів Л. Бейліса, Л. Дмитрів [10], М. Макухи, використанню пресодруків у видавничій та книготорговельній промоції Г. Грет, Н. М. Зелінської, І. Копистинської [15], Г. Ключковської [14], А. Судина [22]; особливостям нових медіа відповідної тематики С. Водолазьської, Т. Єжижанської [11], М. Женченко, Е. Огар [17; 18].

Епізодичні відомості про газету містяться в поодиноких публікаціях українських книгознавців та в довідкових виданнях, проте відсутні праці, які б комплексно аналізували це періодичне видання.

II. Постановка завдання та методи дослідження

Мета дослідження – виявити та схарактеризувати тенденції формування функціональних, жанрово-тематичних особливостей українського книжкового пресодруку «Друг читача», що виходив на зламі ХХ–ХХІ ст., та його промоційний потенціал.

У ході дослідження використано комплекс методів, зокрема: *історичний* – для визначення характеру трансформації преси як об'єкта вивчення в українському журналістознавстві, для реконструювання української історії формування преси означеного типу (книжкової преси); *контекстуальний* – для визначення впливу соціально-політичних, культурних, ринкових факторів на формування системи тематико-рубрикаційних комплексів газети «Друг читача»; *аналітико-синтетичного опрацювання* – для виявлення типологічних, функціональних і структурних особ-

ливостей газети «Друг читача»; *контент-аналізу з елементами дискурсивного аналізу* – для встановлення взаємозалежності між типологічними характеристиками й рубрикаційною організацією пресодруку, їхнім контентом; для окреслення та інтерпретації масиву текстів різних жанрів і різної тематики, на основі яких розглядаються основні тенденції формування тогочасного літературно-видавничого процесу та книжкового ринку загалом; *порівняльний* – для аналізу річників книжкової газети «Друг читача» різних років; *описово-аналітичний* – для ідентифікації факторів, характерних для журналістського способу рефлексій на визначальні явища та процеси тогочасного книжкового ринку; *системний* – для визначення місця аналізованого часопису в системі книжкової періодики, книжкової періодики в системі тогочасної української преси загалом, їхньої ролі у формуванні фундаменту для сучасних тематично спеціалізованих медіа.

III. Результати

Відповідальними редакторами часопису в різні періоди його існування були: О. Гуреїв (1961–1963 рр.), В. Гнатковський (1963–1966 рр.), П. Гандзюра (1966–1969 рр.), Р. Чумак (1969–1976 рр.), В. Вараков (1976–2009 рр.), з 1991 р. до 1993 р. обов'язки головного редактора виконувала Л. Третьякова. Видання виходило під егідою певних організацій, зокрема, в 1960 р. «Друг читача» був щотижневим виданням Держкомвидаву УРСР і Товариства любителів книги УРСР. Уже з 1961 р. газета підпорядковувалася «Укркнизі», Укоопспілці та «Союздруку». У 1965–1972 рр. «Друг читача» виходив як видання Комітету по пресі при Раді Міністрів УРСР; у 1972–1975 рр. газета кваліфікувалася як видання Державного комітету у справах видавництва, поліграфії і книжкової торгівлі Ради Міністрів УРСР; у 1975–1991 рр. – як видання Держкомвидаву УРСР і Товариства книголюбів УРСР. У 1991–1993 рр. в підзаголовкових відомостях зазначалося, що «Друг читача» є щотижневою газетою Державного комітету України по пресі та Товариства книголюбів України.

Від 1992 р. виходив оновлений «Друг читача», який так себе позиціонував:

- оновлений «ДЧ» – це розповіді про письменницькі задуми;
- оновлений «ДЧ» – це фахова оцінка нових творів;
- оновлений «ДЧ» – це інформація про усі видавничі плани;
- оновлений «ДЧ» – це ексклюзивні інтерв'ю з фахівцями;
- це газета для тих, хто вже не може без книжок;
- це ваша поінформованість у книжковому світі.

Комунікаційною метою книжкового часопису «Друг читача» була промоція читання та просування сучасної книжкової продукції на ринку України, сприяння масовому поширенню друкованого слова, це визначало основну концепцію видання та його читацьке призначення й цільову аудиторію.

Аналізуючи становлення та функціонування часопису, його розглядали в розрізі соціально-політичних, економічних, комунікаційних змін. Відзначимо, що у 1990–2000 рр. книжковий ринок тільки почав розвиватися, а видання вузькоспеціалізованого формату – розширювати аудиторію й виходити на масового споживача. Вже у 2000–2009 рр. часопис формує іншу типологічну модель, де головний вектор спрямовано на вихід за рамки спеціалізованого та перехід до масового часопису, розрахованого на широке коло читачів.

Однак, як би часто не змінювались обставини функціонування книжкового часопису, його мета залишалась незмінною й полягала в тому, аби: 1) інформувати українських книголюбів про книжкові новинки; 2) творити відповідне інформаційно-комунікаційне поле про книгу та сприяти розвитку культури читання; 3) формувати інформаційний ринок сучасної книговидавничої галузі та літератури; 4) забезпечувати ефективну книжкову промоцію; 5) розробляти ефективні PR та маркетингові комунікаційні стратегії.

У процесі аналізу особливостей спеціалізованої періодики культурологічного спрямування у фокус дослідження потрапляють специфічні цільові настанови, що визначають жанровий спектр публікацій та змістово-рубрикаційний корпус.

Рубрики часопису відображали весь спектр проблематики, на якій зосереджувалося видання:

- ✓ Заслуговує на увагу.
- ✓ Видання-новинки.
- ✓ Художня література.
- ✓ Образотворче мистецтво.
- ✓ Лист з коментарем.
- ✓ Квітні, мова наша рідна.
- ✓ Добровільне товариство любителів книги УРСР.
- ✓ Театр.
- ✓ Суспільство і політика.
- ✓ Сторінки поверненої спадщини.
- ✓ Художня література.
- ✓ Пошуки / гіпотези / знахідки.

- ✓ Запитуйте – відповідаємо.
- ✓ Кіно / музика.
- ✓ Наука / виробництво.
- ✓ Фантастика: моделі прийдешності.
- ✓ Погляд крізь об'єктив.
- ✓ Штрихи до портрета (Рубрики за аналізом комплекту номерів 1990–2003 рр.).
Від 2004 р. виходило кольорове видання з дещо зміненим дизайном і оновленим рубрикаційним наповненням. Воно охоплювало такі рубрикації:
- ✓ Книга номера.
- ✓ 100 відомих книг України.
- ✓ Репортаж.
- ✓ Постать.
- ✓ Біографія книги.
- ✓ Книжкова серія.
- ✓ Ексклюзивне інтерв'ю.
- ✓ Непересічний читач.
- ✓ Новини.
- ✓ Кар'єра музи.
- ✓ Критичний огляд.
- ✓ Книжкові премії.
- ✓ Книжковий огляд.
- ✓ Відлуння форуму.
- ✓ Аналітика.
- ✓ Кіноманія для книгоїдів.
- ✓ Книжка в телевізорі.

Позитивним чинником змістового наповнення часопису було публікування матеріалів не лише штатних журналістів, а й залучених експертів галузі. Спеціалісти окремого професійного сектору давали фахову оцінку тогочасного стану та проблемних факторів розвитку книговидавничої галузі. Наприклад, у газеті було опубліковано матеріали IV З'їзду книголюбів України, а також тексти виступів В. Д. Конашевича і Н. П. Руденко на Українському радіо обговорено на раді директорів підприємств книжкової торгівлі.

Публікації видання також репрезентували результати певних соціологічних досліджень, що стосувалися книжкової справи, зокрема, були надруковані дослідження, в яких відображався поточний видавничий репертуар, а згодом і книготорговельний асортимент.

Побіч експертних матеріалів, які часто друкувалися на шпальтах видання, журналісти часопису постійно публікували інтерв'ю із спеціалістами книжкового ринку, зокрема інтерв'ю з фахівцем Тетяною Ярошенко (заступник директора з наукової роботи Державної бібліотеки для юнацтва); матеріал під назвою «Сучасна бібліотека – очима читачів» Людмили Петрової (керівник соціальної служби з вивчення читання Державної бібліотеки України); інтерв'ю з Л. Хилюк (редактор Державного комітету України по пресі під назвою «Підручники – різними мовами»); стаття про життя і творчість М. П. Драй-Хмари «Я говорю вустами мільйонів» Валентини Кононенко (головний бібліограф Державної бібліотеки України). У часописі друкувалися також головні редактори інших аналогічних видань: Костянтин Родик, Леонід Лазебний – редактор журналу «Книжник».

Від 2004 р. з популяризаторсько-інформаційною метою в часописі було запроваджено рубрику «Непересічний читач». Тут вміщувалися матеріали відомих публічних людей (інтерв'ю Миколи Вересня «Постмодерн закінчиться чимось не дуже добрим» / соліст гурту «ТІК» Ігор Бронюк / телеведуча Ольга Герасимюк / художник Сергій Якутович / актор Альберт Філозов / режисер Володимир Тихий / «Довгоносик» Віктор Андрієнко).

Якщо аналізувати авторський склад книжкового часопису «Друг читача», то його умовно можна поділити на такі категорії:

– *штатні журналісти:*

авторський склад (1990–1991 рр.): І. Ящембська, С. Грабовський, Д. Коновалов, Л. Юрченко, Архип Данилюк, М. Коваленко, Орест Сливинський, Л. Іванова, М. Кузьмін, К. Родик, В. Биковець, Ю. Тютюнник, Наталія Лизогуб, Андрій Кашченко, Іван Драч, В. Гудзенко, В. Биковець, А. Гринь, Григорій Кримський, Дмитро Коновалов, Н. Захаревич, В. Михайлов, Михайло Ходоровський, Тетяна Федорова, К. Антонів, Федір Дерев'яно, Ірина Степ, Андрій Кондратюк, Петро Нестеренко, Любов Діденко. Головний редактор В. Вараков;

авторський склад (1992–1993 рр.): О. Болясний, Михайло Ходоровський, Надія Сечин, Валентина Корецька, Анатолій Камінчук, Іван Кирич, Ню Захаревич, Валентина Медведева, Наталія Лизогуб, Юліана Шевчук, Василь Німчук, Олександр Ющенко, Олександр Найман, Кость Антонів, Валентина Лой;

авторський склад (2004–2007 рр.): Яна Макаревич, Андрій Кокотюха, Людмила Ковальчук, Віта Левицька, Ольга Мартинюк, Галина Зименко, Анастасія Васильченко, Марія Білошапка, Вадим Пенюк, Ольга Петрушак, Інна Волосевич, Надія Діброва, Богдана Козаченко, Наталка Гай, Юлія Шеретько, Ігор Бондар-Терещенко, Богдана Козаченко, Ольга Романько, Руслан Солонець, Артем Антонюк, Ірина Татаренко, Євген Боженко, Артем Антонюк, Юлія Смоленська, Павло Салига, Олена Синицька;

авторський склад (2008–2010 рр.): Ольга Купріян, Андрій Гуренко, Ганна Гриценко, Мирослава Крат, Олександр Стусенко, Ірина Татаренко, Зоя Жук, Світлана Петрик, Альбіна Маляр, Віта Левицька, Ярослава Крат, Ірина Татаренко, Андрій Кокотюха, Мирослава Сапко, Мирослава Крат, Ганна Гриценко, Антон Санченко, Віта Левицька, Ігор Бондар-Терещенко, Світлана Василенко, Юрій Мостовий, Ірина Терещенко – Костецька, Тетяна Самчинська, Ілона Замоцна, Надія Діброва, Ярослав Карпець, Оксана Блажевська, Тетяна Самчинська, Зорина Литвин, Юрій Зіньковський, Ольга Бедрик, Тетяна Самчинська, Ілона Замоцна, Христя Нечитайко, Вікторія Тищук, Олекса Вертипорох, Анна Богородіченко, Галина Романенко;

- *фахівці галузі*: Ю. Радянський (головний редактор видавництва «Маяк»), Нарціс Кочережко (член Спілки художників СРСР), Л. Портнова (історик-архівіст), Г. Білоцерківська (учений секретар Державного музею книги і друкарства УРСР), Ігор Верба (заслужений працівник культури УРСР), Л. Лазебний (редактор журналу «Книжник»), Микола Тимошик та ін.;
- *прозаїки та поети*: Л. Костенко, Ю. Андрухович, Юрій Гойда, Ігор Артемчук, І. Ящембська, О. Пугач, Л. Юрченко, Тетяна Федорова, С. Герук, О. Нескоромний, С. Піонтковський, О. Діденко, Василь Скуратівський, Юрій Медуниця, Василь Симоненко, Владислав Бахревський, Микола Самійленко, Марія Людкевич, Ірина Жиленко, В. Кириченко;
- *науковці*: Е. Гурін (кандидат філософських наук), Олекса Мишанич (доктор філологічних наук), Володимир Мельник (кандидат філологічних наук), В. Верстюк (кандидат історичних наук), В. Микитась (доктор філологічних наук), В. Кучер (доктор історичних наук), постійним дописувачем була Катерина Ленець (кандидат філологічних наук), Василь Афанасьєв (доктор мистецтвознавства) та ін.;
- *дописувачі*: Микола Скорський (Житомир), Станіслав Кона (Одеса), Іван Шаповал (Дніпропетровськ), Віктор Терлецький (Шостка), Олександр Перлюк (Кіровоград). Такий авторський склад також свідчить про відхід від формальних обмежень та розширення аудиторії до більш масового споживача.

Зміст часописів здебільшого не формувався на основі аналітичних матеріалів – тут домінують інтерв'ю, рецензії, замітки та короткі статті дописувачів, які не були компетентними у галузі книговидавничої справи та книгопоширення. Ці матеріали, як правило, подавались в аматорському стилі – без редакторського опрацювання. У редакційних статтях газети авторство не завжди зазначалось. Тож «Друг читача» став хорошим порадиником для широкого кола читачів-книголюбів та інформував фахівців книжкової справи про основні напрями розвитку книговидання. Ширшою була проблематика публікацій – від створення якісних друкованих видань до їх промови та популяризації книг. Жанрове розмаїття часописних матеріалів становили анотації, інтерв'ю, репортажі, тематичні списки, розповіді авторів, редакторів, фахівців та нефхівців у галузі книжкової справи. Видання постійно анонсувало проведення книжкових виставок, конкурсів, ярмарків, наукових конференцій тощо. Таким чином, газета позбулася жанрової спеціалізації.

Загалом публікації книжкового часопису «Друг читача» можна класифікувати на декілька блоків: 1) бібліографічні матеріали; 2) розвідки з історії книжкової справи; 3) публікації про актуальні проблеми книговидання та книгорозповсюдження. У межах кожного блоку виділялись тематичні рубрики, однак чітка рубрикація газети простежується лише в початковий період існування часопису. Зауважимо, що на перебудову структури та змістове наповнення газети «Друг читача» вплинули демократичні зміни в суспільно-політичному житті України. Рубрикація також втратила структурованість і чіткість. Матеріали подавали в більш хаотичному вигляді – здебільшого у форматі обсягових публікацій, присвячених актуальним питанням книжкової справи загалом.

До найбільш поширених жанрів публікацій належали інтерв'ю з практиками книжкової справи, які зазвичай ґрунтувались на «конкретиці» і стосувались досвіду роботи видавництв чи аналізу (оцінки) окремих видань. Матеріали, створені в інформаційному або публіцистичному стилі, ґрунтовна наукова аналітика на сторінках «Друга читача» не друкувались, що зумовлено його читачьким призначенням.

Інформаційний характер мали публікації про нові книги – короткі статті-рецензії, які друкувались за межами рубрик та доповнювали бібліографічні списки видань. У них окреслювалась тематика конкретного видання, аналізувались елементи його апарату (показники, бібліографічні списки, схеми, таблиці тощо). Такі відомості дають змогу сформувати уявлення про загальну культуру тогочасних періодичних видань. Динаміка позитивних змін певних матеріалів свідчить про їх популярність – вони стають більшими за обсягом, змістовно цікавішими і здебільшого характеризують лише найактуальніші видання. Вартими уваги були традиційні ювілейні статті газети, присвячені подіям у сфері книжкової справи, її історії, а також постатям, що долучилися

до її розвитку (І. Федоров, Т. Шевченко, Леся Українка, І. Франко, С. Маслов, М. Драгоманов, О. Гончар та ін.).

У статті «Іван Федоров на Україні» автор В. Вараков у доступній формі описує життя і видавничу діяльність одного із перших творців українського книгодрукування, історію видань та подальшу долю його книг (1992. № 8). Л. Юрченко у публікації «Свято друкованого слова» ознайомлює читачів з ключовими періодами в історії друкарства, першими друкованими книгами (1994. № 8). Прикметно, що відомі діячі, діяльність яких опосередковано стосувалася книжкової справи, розглядалися авторами ювілейних публікацій «Друга читача» саме крізь призму дотичності до книговидавання. Так, у редакційній статті «Видатний діяч української культури» (1996. № 37), присвяченій українському історикові, економісту, публіцисту, літературознавцю, громадському діячеві М. П. Драгоманову, наголошено на його внеску в розвиток українського друкованого слова (заснування ним у Женеві вільної безцензурної української друкарні, видання збірника «Громада», згодом – аналогічного журналу тощо).

Окрім активного розроблення історичної тематики, редакція газети друкувала матеріали про актуальні проблеми книжкової справи тогочасного періоду. Вони дають змогу оцінити синхронний період книговидавничої справи, зокрема, завдяки таким публікаціям можна дізнатись про підтримку книжкової справи на законодавчому рівні, про методи популяризації книги та читання, запровадження нових методів PR, реклами й маркетингових комунікацій, а також про форми та засоби доведення книжкової продукції до читача. Для більшої переконливості ці матеріали публікуються у форматі розповідей фахівців галузі, найкращих працівників окремих книгарень тощо. У виданні постійно друкувалась інформація про проведення з'їздів працівників видавництва, поліграфічних підприємств і книжкової торгівлі.

У газеті періодично подавались адреси магазинів і відділів «Книга –поштою» у найбільших містах України. Особливо активно впроваджувалась практика попередніх замовлень літератури в книжкових магазинах. Здебільшого це стосувалося спеціальних, вузькогалузевих видань – метою таких передзамовлень було створення оптимального книготорговельного асортименту. Для стимуляції книготоргівлі було засновано рубрику «Куток попередніх замовлень», яка анонсувала книги, що готуються до друку, орієнтувала читачів про періоди та можливості передзамовлень у книгарнях. Складові рубрики демонструють специфіку рекламно-промоційної роботи в галузі книготорговельного підприємства, що активно провадилась в Україні.

Редактори «Друга читача» намагались підтримувати двосторонню комунікацію – зберігати зв'язок із своєю читацькою аудиторією. Підтвердженням слугує активна публікація листів читачів газети, відповіді на їх запитання від авторів статей (спеціально для цих завдань існувала рубрика «Листи читачів»). Взаємодія з читачами також відбувалась шляхом періодичного публікування коротких анкет для читачів (1998. № 2, 49). Запитання анкет стосувалися багатьох аспектів: періодичності читання часопису, змістового наповнення й технічного оформлення, рубрикації та читацьких зацікавлень. Метою анкетування була концентрація інформації щодо можливих недоліків газети, а також з'ясування читацьких уподобань через отримані пропозиції від читачів щодо вдосконалення змістового наповнення та зовнішнього виконання. У виданні друкувались рецензії, що мали сигналізувати про певну проблему в книговидавничій чи книготорговельній галузі, порушувати актуальні питання мовознавства та літературознавства у 1990-х рр. (у рубриках «Художня література», «Квітни, мово наша рідна»).

Демократичні зміни в усіх сферах суспільного життя України на початку незалежності позначались і на виданні «Друг читача». Це стосується як характеру публікацій, так і самої концепції видання. Газета почала монетизуватись та зважати на ринкові умови. Так, у 1990-х рр. щораз більше друкується статей, присвячених проблемам книговидавання, промоції читання, рекламно-маркетингових проблем україномовних видань (редакційна стаття «Наша спільна турбота» (1990. № 5), М. Тимошик «Студентам – підручники рідною мовою» (1990. № 45) та ін.); поступово знижується рівень заідеологізованості окремих матеріалів і газети загалом. В умовах переходу до ринкової економіки та зміни методів ведення бізнесу редакції часопису «Друг читача» було складно адаптуватись до конкурентного середовища, зберігаючи рентабельність. Однак уже з 2004 р. видання анонсувало новий формат, і йому вдалось утілити трансформаційну зміну як на рівні контентного наповнення, так і в плані художньо-технічного оформлення. Від 2004 р. «Друг читача» виходить у кольоровому форматі з дещо зміненим дизайном. У поліграфічному виконанні часопис нічим не поступався іншим періодичним виданням того часу. За час свого існування із чотиристорінкової газети-булетеня «Друг читача» перетворився на повноцінний тижневик обсягом вісім сторінок, який друкувався на доволі якісному газетному папері, текстура й тон якого сприяли читабельності надрукованого тексту та чіткості відтворення й сприйняття ілюстрацій. Засоби зорового розмежування тексту (абзацні відступи, відбивки, ініціали, елементи рубрикації, колонтитули та колонілки, шрифтові та кольорові виділення тощо) активізували увагу читача й забезпечували оперативний пошук необхідної інформації. Однак шрифтове вирішення не було достатньо продуманим – в одних випадках вдало вирізнялася корисна інформація, в інших – шрифти були надто малого розміру і, відповідно, нечитабельними. Ілюстративний матеріал «Друга читача» (фотографії, малюнки, шаржі) пояснював та інформативно доповнював текст.

Завдяки традиції у понад п'ятдесят років на медійному ринку, ввібравши характерні риси книжкового руху 1990–2000-х рр., часопис «Друг читача» і сьогодні є багатим інформаційним джерелом для теоретиків та практиків української культурної журналістики. Можливості медіа з погляду ретроспективного аналізу й досі не розкрито повною мірою.

IV. Висновки

Популярно-просвітницький, публіцистичний стиль викладу в часописі дає змогу аналізувати й висновкувати про цінність текстів в аспекті вивчення пресової журналістики доби незалежності. Різномісний і політематичний спектр охоплених проблем: бібліографія, видавничий ринок, книжкова торгівля й книгорозповсюдження, книжкова промоція та реклама, тогочасні маркетингові та PR-стратегії щодо просування на ринку, історичні особливості розвитку книжкової справи тощо – свідчать про унікальність «Друга читача» як єдиного спеціалізованого книжкового часопису для всіх суб'єктів книжкового ринку. Усе це дає можливість через конкретику об'єктивно відтворити стан та проблеми книжкової галузі України періоду незалежності.

Список використаної літератури

1. Акопов А. И. Методика типологического исследования периодических изданий (на примере специальных журналов). Иркутск : Изд-во Иркут. ун-та, 1985. 96 с.
2. Бессараб А. Соціально-комунікаційні технології формування культури читання української книги в інформаційному суспільстві : дис. ... д-ра наук із соц. ком. : 27.00.01. Запоріжжя, 2016. 453 с.
3. Богуславський О. Преса міжвоєнної української еміграції і боротьба за незалежність України: історичний шлях, досвід, дискусії. Запоріжжя : Просвіта, 2008. 452 с.
4. Булах Т. Д. Реклама у видавничій справі : навч. посіб. Харків, 2011. 224 с.
5. Бутіріна М. В. Мас-медіа як середовище створення та функціонування стереотипів масової свідомості : автореф. дис. ... д-ра наук із соц. ком. : 27.00.01 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Ін-т журналістики. Київ, 2009. 30 с.
6. Василик Л. Концептуальна публіцистика як виразник національної ідентичності. *Журналістика* : наук. зб. / за ред. Н. М. Сидоренко. Київ : Ін-т журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, 2010. С. 41–50.
7. Гаврилюк Н. І. Українська книжка та її шлях до українського читача. *Наукові праці. Філологія. Літературознавство*. 2012. Вип. 180. Т. 192. С. 31–34.
8. Головин Ю. Литературно-художественные журналы в условиях глобальной трансформации социальной среды. *Вестник МГУКИ*. 2010. № 1 (33). С. 42–48.
9. Гринівський Т. Часопис «Книгарь» як осередок вивчення видавничої справи в Україні періоду визвольних змагань (1917–1920 рр.) : автореф. дис. ... канд. наук із соц. ком. : 27.00.04. Київ, 2008. 23 с.
10. Дмитрів Л. Й. Фаховий часопис для видавців: основні засади функціонування в контексті розвитку сучасної видавничої справи (світовий та український досвід) : дис. ... канд. наук із соц. ком. : 27.00.05 / Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2009.
11. Єжижанська Т. Особливості й умови діяльності книжкових видавництв України у сучасному медіапросторі. *Інтегровані комунікації: Intergrated Communications*. 2018. Вип. 1 (4). С. 20–26.
12. Здоровега В. Й. Українська періодика у сучасному національному інформаційному просторі. *Вісник Львівського нац. ун-ту. Серія: Журналістика*. 1995. Вип. 3. С. 11–18.
13. Зелінська Н. М. Рекламування книжкових видань на сучасному українському телебаченні. *Вісник Львівського університету. Серія: Журналістика*. 2013. № 38. С. 277–281. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/16547/1> (дата звернення: 03.08.2019).
14. Ключковська Г. Книжкова промоція як взаємодія книжкової справи та ЗМІ (засади формування української моделі) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.08 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2000. 20 с.
15. Копистинська І. М. Роль книгознавчої періодики в рекламуванні та популяризації книг. *Друкарство*. 2004. № 2 (55).
16. Михайлин І. Л. Історія української журналістики XIX століття. Київ : Центр навчальної літератури, 2003. 720 с.
17. Огар Е. І. Книжкові часописи XX–XXI ст. як джерело історії формування українського навколкнижкового критичного дискурсу. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. 2018. Вип. 8 (26). С. 210–219.
18. Огар Е. І. Українська книжкова журналістика: інституційні передумови функціонування. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства* / гол. ред. М. М. Романюк; НАН України, ЛННБУ ім. В. Стефаніка, НДІ пресознавства. 2020. Вип. 10 (28). С. 320–329.
19. Скібан О. І. Суб'єкти видавничої промоції: роль автора, редактора, видавця як основних учасників процесу. *Наукові записки. Українська академія друкарства*. 2017. № 1 (54). С. 221–227.
20. Скібан О. І. Сучасні технології книжкової промоції в аспекті мас-медійної взаємодії. *Поліграфія і видавнича справа*. 2016. № 2 (72). С. 199–206.

21. Скібан О. І. Типологічні ознаки української книжкової пресової періодики 1990–2000-х рр. *Поліграфія і видавнича справа*. 2020. № 1 (79). С. 169–178.
22. Судин А. Ю. Неоплачувані прийоми реклами у книжковій справі. *Поліграфія і видавнича справа*. 2008. № 1 (47). С. 102–108.
23. Тимошик М. Видавничий бізнес. Київ : НВЦ «Наша культура і наука», 2005. 328 с.
24. Шпак В. Видавничий бізнес в умовах української державності : монографія. Київ : Експрес-об'ява, 2015. 391 с.

References

1. Akopov, A. I. (1985). Metodika tipologicheskogo issledovaniya periodicheskikh izdaniy (na primere special'nykh zhurnalov) [Methodi investigationis typologicae periodicorum (exempli gratia ephemerides speciales)]. Irkutsk: izd-vo Irkut. un-ta [in Russian].
2. Bessarab, A. (2016). *Sotsialno-komunikatsiini tekhnologii formuvannia kultury chytannia ukrainskoi knyhy v in-formatsiinomu suspilstvi* [Social and communication technologies of forming the culture of reading Ukrainian books in the information society]. (Extended abstract of Doctor's thesis). Zaporozhye [in Ukrainian].
3. Bohuslavskiy, O. (2008). Presa mizhvoiennoi ukrainskoi emihratsii i borotba za nezalezhnist Ukrainy: istorychnyi shliakh, dosvid, dyskusii [The press of interwar Ukrainian emigration and the struggle for independence of Ukraine: historical path, experience, discussions]. Zaporizhzhia: Prosvita [in Ukrainian].
4. Bulakh, T. D. (2011). Reklama u vydavnychii spravi [Advertising in publishing]. Kharkiv [in Ukrainian].
5. Butyrina, M. V. (2009). *Mas-media yak seredovyshe stvorennia ta funktsionuvannia stereotypiv masovoi svidomosti* [Mass media as an environment for the creation and functioning of stereotypes of mass consciousness]. (Extended abstract of Doctor's thesis). Kyiv nat. Univ. Taras Shevchenko. Kyiv [in Ukrainian].
6. Vasylyk, L. (2010). Kontseptualna publitsystyka yak vyraznyk natsionalnoi identychnosti. Zhurnalistyka [Conceptual journalism as an expression of national identity. Journalism]. Kyiv [in Ukrainian].
7. Havryliuk, N. I. (2012). Ukrainska knyzhka ta yii shliakh do ukrainskoho chytacha [Ukrainian book and its way to the Ukrainian reader]. *Naukovi pratsi. Filolohiia. Literaturoznavstvo*, 180, 31–34 [in Ukrainian].
8. Golovin, Ju. (2010). Literaturno-hudozhestvennye zhurnaly v uslovijah global'noj transformacii social'noj sredi [Literary and art magazines in the context of global transformation of the social environment]. *Vestnik MGUKI*, 1 (33), 42–48 [in Russian].
9. Hrynivskiy, T. (2008). Chasopys «Knyhar» yak oseredok vyvchennia vydavnychoi spravy v Ukraini periodu vyzvolnykh zmahan (1917–1920 rr.) [Knygar Magazine as a Center for the Study of Publishing in Ukraine during the Liberation Struggle (1917–1920)]. (Extended abstract of candidate's thesis). Kyiv [in Ukrainian].
10. Dmytriv, L. Y. (2009). Fakhovyi chasopys dlia vydavtsiv: osnovni zasady funktsionuvannia v konteksti rozvytku suchasnoi vydavnychoi spravy (svitovyi ta ukrainskyi dosvid) [Professional magazine for publishers: basic principles of functioning in the context of the development of modern publishing (world and Ukrainian experience)]. (Candidate's thesis). Classical Academia privata. Zaporizhzhia [in Ukrainian].
11. Iezhyzhanska, T. (2018). Osoblyvosti y umovy diialnosti knyzhkovykh vydavnytstv Ukrainy u suchasnomu mediaprostori [Features and conditions of activity of book publishing houses of Ukraine in the modern media space]. *Intehrovani komunikatsii: Intergrated Communications*, 1 (4), 20–26 [in Ukrainian].
12. Zdoroveha, V. Y. (1995). Ukrainska periodyka u suchasnomu natsionalnomu informatsiinomu prostori [Ukrainian periodicals in the modern national information space]. *Visnyk Lvivskoho nats. un-tu. Seriya Zhurnalistyka*, 3, 11–18 [in Ukrainian].
13. Zelinska, N. M. (2013). Reklamuvannia knyzhkovykh vydan na suchasnomu ukrainskomu telebachenni [Advertising of book editions on modern Ukrainian television]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya: Zhurnalistyka*, 38, 277–281. Retrieved from <http://eprints.zu.edu.ua/16547/1> [in Ukrainian].
14. Kliuchkovska, H. (2000). *Knyzhkova promotsiia yak vzaiemodiia knyzhkovoï spravy ta ZMI (zasady formu-vannia ukrainskoi modeli)* [Book promotion as an interaction of book business and mass media (principles of formation of the Ukrainian model)]. (Extended abstract of candidate's thesis). Kyiv. nats. un-t im. T. Shevchenka. Kyiv [in Ukrainian].
15. Kopystynska, I. M. (2004). Rol knyhoznavchoi periodyky v reklamuvanni ta populiaryzatsii knih [The role of bibliographic periodicals in advertising and promotion of books]. *Drukarstvo*, 2 (55) [in Ukrainian].
16. Mykhailyn, I. L. (2003). *Istoriia ukrainskoi zhurnalistyky XXI stolittia* [History of Ukrainian journalism of the XIX century]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury [in Ukrainian].
17. Ohar, E. I. (2018). Knyzhkovi chasopysy XX–XXI st. yak dzherelo istorii formuvannia ukrainskoho navko-loknyzhkovoho krytychnoho dyskursu [Book magazines of the XX–XXI centuries. as a

- source of history of formation of the Ukrainian critical book discourse]. *Zbirnyk prats Naukovodoslidnoho instytutu presoznavstva*, 8 (26), 210–219 [in Ukrainian].
18. Ohar, E. I. (2020). Ukrainiska knyzhkova zhurnalistyka: instytutsiini peredumovy funktsionuvannia [Ukrainian book journalism: institutional preconditions of functioning]. *Zbirnyk prats Naukovodoslidnoho instytutu presoznavstva*, 10 (28), 320–329 [in Ukrainian].
 19. Skiban, O. I. (2017). Subiekty vydavnychoi promotsii: rol avtora, redaktora, vydavtsia yak osnovnykh uchastnykiv protsesu [Subjects of publishing promotion: the role of the author, editor, publisher as the main participants in the process]. *Naukovi zapysky. Ukrainska akademiia drukarstva*, 1 (54), 221–227 [in Ukrainian].
 20. Skiban, O. I. (2016). Suchasni tekhnolohii knyzhkovoï promotsii v aspekti mas-mediinoï vzaiemodii [Modern technologies of book promotion in the aspect of mass media interaction]. *Polihrafiia i vydavnycha sprava*, 2 (72), 199–206 [in Ukrainian].
 21. Skiban, O. I. (2020). Typolohichni oznaky ukrainskoï knyzhkovoï presovoï periodyky 1990–2000-kh rr. [Typological features of Ukrainian book press periodicals of the 1990s – 2000s.]. *Polihrafiia i vydavnycha sprava*, 1 (79), 169–178 [in Ukrainian].
 22. Sudyn, A. Yu. (2008). Neoplachuvani pryomy reklamy u knyzhkovii spravi [Unpaid receptions of advertising in the book business]. *Polihrafiia i vydavnycha sprava*, 1 (47), 102–108 [in Ukrainian].
 23. Tymoshyk, M. (2005). Vydavnychyï biznes [Publishing business]. Kyiv: NVTs «Nasha kultura i nauka» [in Ukrainian].
 24. Shpak, V. (2015). Vydavnychyï biznes v umovakh ukrainskoï derzhavnosti [Publishing business in the conditions of Ukrainian statehood]. Kyiv: Ekspres-obiava [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 10.09.2021.

Received 10.09.2021.

Skiban O. Book Press «Druh Chitacha»: From the Soviet Sample Newspaper to the Modern Network Resource

The purpose of the study is to identify and characterize the trends in the formation of functional, genre-thematic features of the Ukrainian book press «Friend of the Reader», published at the turn of XX–XXI centuries, and its promotional potential.

Research methodology. The study used a set of methods, including: historical – to determine the nature of the transformation of the press as an object of study in Ukrainian journalism, to reconstruct the Ukrainian history of the formation of the press of this type (book press); contextual – to determine the influence of socio-political, cultural, market factors on the formation of the system of thematic and rubric complexes of the newspaper «Friend of the reader»; content analysis with elements of discursive analysis – to establish the interdependence between the typological characteristics and the rubrication organization of the press, their content; to outline and interpret an array of texts of different genres and different topics, on the basis of which the main trends in the formation of the then literary and publishing process and the book market in general are considered; comparative – for the analysis of the years of the book newspaper «Friend of the reader» of different years; descriptive-analytical – to identify the factors characteristic of the journalistic way of reflecting on the defining phenomena and processes of the then book market; system – to determine the place of the analyzed magazine in the system of book periodicals, book periodicals in the system of the then Ukrainian press in general, their role in forming the foundation for modern thematically specialized media.

Results. Observations and conclusions presented in the scientific publication deepen the understanding of the principles of functioning of press mass media of book topics in Ukrainian society, can serve as a theoretical basis for studying the general picture of the formation of modern Ukrainian cultural periodicals. Of particular interest is the study of the newspaper «Reader's Friend» in the context of not a specialized press, and a magazine designed for a wide range of readers with a specific thematic focus, with a focus on cultural and educational function.

The affiliation of the newspaper «Friend of the Reader» to the book press is substantiated (grounds: specialization in complex book topics as one of the areas of cultural and educational journalism; appeal to a wide readership (non-professionals and professionals) with a strong focus on a particular type of information product (bibliophiles).

Novelty. In the article within the terminological system of journalism we introduce the concept of «book press» as a set of specialized print media (press releases), the defining criterion of specialization of which is chosen thematic focus, in contrast to common in journalism interpretation of «specialized press» as a professional field. «Book» means press releases (in particular, on the example of the newspaper «Friend of the Reader»), specializing in covering a wide range of issues related to the functioning of the book in society.

Practical significance. The tendencies common for the outlined array of press releases are revealed: movement towards massification, as a result – expansion of readership, transition to pop format, combination of socio-communicative functions aimed at meeting the needs of different focus

groups (information, literary, cultural, educational, relaxation); the intensification of advertising and promotional functions in the conditions of formation of the Ukrainian mass media market is indicated. The results of the study can be used for further research and in the educational process in the training of future journalists, advertisers, specialists in the field of social communications.

Key words: book press, press media, professional magazine, cultural journalism, readership, target audience.

Скибан О. И. Книжная пресса «Друг читателя»: от газеты советского обзора к современному сетевому ресурсу

Цель исследования – выявить и охарактеризовать тенденции формирования функциональных, жанрово-тематических особенностей украинской книжной прессы «Друг читателя», выходящей на рубеже XX – XXI в., и его пропорциональный потенциал.

Методология исследования. В ходе исследования использован комплекс методов, в частности: исторический – для определения характера трансформации прессы как объекта изучения в украинском журналистикеведении, для реконструкции украинской истории формирования прессы указанного типа (книжной печати); контекстуальный – для определения влияния социально-политических, культурных, рыночных факторов на формирование системы тематико-рубрикационных комплексов газеты «Друг читателя»; аналитико-синтетической проработки – для выявления типологических, функциональных и структурных особенностей газеты «Друг читателя»; контент-анализа с элементами дискурсивного анализа – для установления взаимозависимости между типологическими характеристиками и рубрикационной организацией печати, их контентом; для определения и интерпретации массива текстов разных жанров и разной тематики, на основе которых рассматриваются основные тенденции формирования тогдашнего литературно-издательского процесса и книжного рынка в целом; сравнительный – для анализа ежегодников книжной газеты «Друг читателя» разных лет; описательно-аналитический – для идентификации факторов, характерных для журналистского способа рефлексий на определяющие явления и процессы книжного рынка того времени; системный – для определения места анализируемого журнала в системе книжной периодики, книжной периодики в системе украинской прессы в целом, их роли в формировании фундамента для современных тематически специализированных медиа.

Результаты. Наблюдения и выводы, изложенные в научной публикации, углубляют понимание принципов функционирования прессовых массмедиа книжной тематики в украинском социуме, могут служить теоретической основой для изучения общей картины становления современной украинской культурной периодики. Особый интерес вызывает изучение газеты «Друг читателя» в контексте не узкоспециализированной периодики, а журнала, рассчитанного на широкий круг читателей с конкретным тематическим направлением, с ориентацией на культурно-просветительскую функцию. Обоснована принадлежность газеты «Друг читателя» к книжной печати (основания: специализация на комплексной книжной тематике как одном из направлений журналистики культурно-просветительского направления; обращение к широкой читательской аудитории (непрофессионалам и профессионалам) с усиленной ориентацией на определенный вид информационного продукта).

Новизна. В статье в рамках терминосистемы теории журналистики введен концепт «книжная пресса» как совокупность специализированных печатных медиа, определяющим критерием специализации которых выбрана тематическая направленность, в отличие от распространенной в журналистикеведении трактовки понятия «специализированной прессы» как профессиональной, адресованной, специалистам. «Книжными» обозначены издания (в частности, на примере газеты «Друг читателя»), специализирующиеся на освещении широкого спектра проблематики, связанной с функционированием книги в социуме.

Практическое значение. Выявлены общие для очерченного массива изданий тенденции становления: движение в сторону массовизации, как следствие – расширение читательской аудитории, переход к поп-формату, сочетание социокоммуникационных функций, направленных на удовлетворение потребностей различных фокус-групп (информационной, литературно-художественной, культурно-релаксационной); указано на активизацию в условиях формирования украинского массмедиа рынка рекламно-промоциональных функций. Результаты исследования могут быть использованы для дальнейших научных изысканий и в учебном процессе при подготовке будущих журналистов, рекламщиков, специалистов в области социальных коммуникаций.

Ключевые слова: книжная пресса, пресс-медиа, профессиональный журнал, культурная журналистика, читательское назначение, целевая аудитория.